

Ганна Флейта

Гродна

Жанр трыялету ў паэзіі Гальяша Леўчыка і Алеся Петрашкевіча

Пачатак ХХ стагоддзя – гэта сапраўдная эпоха ў развіцці айчыннай літаратуры. Па назве галоўнага перыёдыка таго часу яго называюць “нашаніўскім”. Як адзначыла вядомая даследчыца Ірына Багдановіч, ён *быў у поўным сэнсе класічным перыядам беларускай літаратуры, паколькі ўсе сферы народнага жыцця ўпершыню былі адлюстраваны і ўвасоблены ў прафесійнай выяўленчай і рытміка-інтанацыйнай форме з апорай на папярэднюю фольклорную і літаратурную традыцыю, а таксама з увагай да літаратурных набыткаў суседніх і больш далёкіх культур*¹.

“Наша Ніва” займала важнае месца ў станаўленні беларускай літаратуры, была сапраўднай апорай для многіх пісьменнікаў-пачаткоўцаў. Актыўна друкаваліся на старонках газеты будучыя класікі Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Максім Гарэцкі і іншыя таленавітыя аўтары. У 1908 годзе ў рэдакцыю пачаў дасылаць свае вершы Гальяш Леўчык (Ляўковіч Ілья Міхайлавіч). Яго супрацоўніцтва з газетай працягвалася да 1912 года.

*Гальяш Леўчык праз усё жыццё шукаў шляхоў да красы, да гармоніі. Калі тое, што здавалася ідэалам, паварочвалася далёка не ідэальнымі гранямі, паэт скіроўваў на іншы шлях*². Краса і гармонія

¹ Гісторыя беларускай літаратуры: ХІХ – пачатак ХХ ст.: Падруч. Для філал. фак. пед. ВНУ. Пад агул. Рэд. М. А. Лазарука, А. А. Семяновіча, 2-е выд., дапрац., Мінск 1998, с. 181.

² А. Петрушкевіч, *Некаторыя старонкі беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя*, Гродна 2010, с. 95.

– што можа быць важнейшым для паэта. І гэта адносіцца не толькі да Леўчыка, але і да іншых пісьменнікаў. Пошукі нечага ідэальнага, часам нават нерэальнага, часта захапляюць чалавека, а тым больш творчую асобу.

Паэт займаўся таксама перакладамі твораў польскай і сусветнай паэзіі. Засяродзімся на трыялетах, сярод якіх ёсць перакладзеныя з іншых моў. Трыялет “Жаваранкаў песні носяцца над нівай” з’яўляецца арыгінальным творам паэта:

Жаваранкаў песні носяцца над нівай.
 Беларуса цяжкі раздаецца стогн –
 Слёзна пот ліецца з галованькі сівай...
 Жаваранкаў песні носяцца над нівай³

У ім аўтар апісвае становішча селяніна-беларуса, які вымушаны нават у сталым ўзросце цяжка працаваць, але гэта праца яго не абцяжарвае. Наадварот, чалавек старанна даглядае зямельку, якая корміць яго. У вершы мы сутыкаемся з кантрастам: побач з вобразам спрацаванага селяніна паўстае вобраз свабодных птахаў, якія вольна лётаюць у чыстым небе і спяваюць свае песні:

Беларус не мае вольнае, шчаслівай
 Бацькаўшчыны, толькі вузкі свой загон.
 Жаваранкаў песні носяцца над нівай.
 І ратай іх чуе, як прызыўны звон! (49)

Жаваранкаў песні носяцца над нівай – гэтыя словы гучаць як прызыўны звон для беларуса, як заклік да свабоды, незалежнасці. Трыялет напісаны шасцістопным харэем. Мае дваінную рыфму: *абаа абаб*. Для большага эмацыянальнага ўзмацнення побач з эпітэтам *вольная, шчаслівая* (Бацькаўшчына), выкарыстоўваецца *вузкі* (загон).

Гальяшом Леўчыкам быў складзены зборнік “Мудра прыгаворка – соладка і горка”, куды ўвайшло каля ста пяцідзесяці трыялетаў усходнеславянскай мудрасці. Але рукапіс не ўдалося выдаць і, за выключэннем некалькіх твораў, ён быў страчаны. Чатыры наступныя трыялеты, да якіх мы звернемся, з’яўляюцца перакладамі з японскай, арабскай і персідскай моў.

Верш “Як ты мудрэц – вучы другога” напісаны чатырохстопным ямба. Аўтар плённа выкарыстоўвае гукапісны малюнак: часты

³ Г. Леўчык, *Доля і хлеб*, [у:] Г. Леўчык, *Выбраныя творы*, склад. В. Саламевіч, Ляшковіч, Мінск 1980, с. 49. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

паўтор зычных гукаў [д], [р] спрыяе адметнасці паэтычнага выказвання:

Як ты мудрэц – вучы другога:
вось гэта будзе труд галоўны;
і лепш пайдзе жыцця дарога –
Як ты мудрэц – вучы другога (88).

Філасофска-гуманістычны змест трыялета яшчэ раз нагадвае нам аб ідэі роўнасці ўсіх людзей перад Богам:

Папраўдзе роўны ўсе ў Бога:
ўсім людзям свет сонца роўны –
Як ты мудрэц – вучы другога:
вось гэта будзе труд галоўны (88).

Аўтар звяртае нашу ўвагу на тое, што сонца свеціць для ўсіх і для кожнага. Няма чалавека, які б меў нейкія асаблівыя правы ці ўвогуле не меў бы іх. У сваім жыцці Гальяш Леўчык шукаў мажлівасці даказаць такія ісціны. Лірычны герой апавядае нам пра мудраца, які яўна шмат ведае і многае перанёс у гэтым жыцці, але ён не павінен хаваць свае ўменні. Тройчы гучыць заклік *як ты мудрэц – вучы другога*. Яму надаецца асаблівае значэнне ў тым плане, што гэта дапамога будзе ацэнена: *Гэта будзе труд галоўны*. Таксама гэты заклік дапамагае ўсвядоміць тое, што людзі не павінны аддзяляцца адзін ад аднаго. Дапамога бліжняму прынясе толькі добрыя вынікі *і лепш пайдзе жыцця дарога*.

Звяртаючыся да наступнага перакладу “Перасцярогі не купіш на рынку”, мы зноў сутыкаемся з філасофскай тэматыкай. Лірычны герой заклікае сына быць асцярожным у жыцці, таму што яно вельмі складанае і цяжкае. Якім бы чалавек ні быў: *Ці мудры, ці часам дурны ты, мой сынку, // хоць робіш мо спрытна і гладка* (88), але заўсёды неабходна асцерагацца:

Перасцярогі не купіш на рынку,
на ярмарцы, быццам цялятка,
ці там ягнятка, ці мо як свінку,
перасцярогі не купіш на рынку (88).

Трыялет мае дзве рыфмы паводле сумяшчальнасці паэтычных радкоў. Першае чатырохрадкоўе мае кальцавую ці апаясаную рыфму, а другое – перакрыжаваную. Выкарыстаны памяншальна-ласкальныя формы назоўнікаў: цялятка, ягнятка, свінка.

Гэтыя трыялеты, як і два наступныя, маюць дыдактычны, павучальны змест. У аснову кожнага з іх пакладзена вядомая прыказка ці прымаўка, альбо проста вядомае выслоўе. Трыялет “Мала варты кот такі” заснаваны на тым, што чалавек павінен у жыцці заранёў прадумваць свае крокі. Яму неабходна навучыцца бачыць праблему з ўсіх бакоў. Інакш можна прапусціць нешта вельмі важнае:

Мала варты кот такі,
што ў адну глядзіць нару, –
не зірне на ўсе бакі,
мала варты кот такі.

Іншы – мышы, пацукі
ловіць з кожных нор ў пару.
Мала варты кот такі,
што ў адну глядзіць нару (88).

У вершы выкарыстана алегорыя, што дазваляе аўтару паказаць чалавека пад вобразам ката, *што ў адну глядзіць нару*. Сэнс гэтай філасофіі жыццёвай мудрасці ў тым, каб важную праблему не разглядаць з аднаго боку, а шукаць іншыя шляхі для яе вырашэння.

У аснову трыялета “Хто ваўкоў баіцца” легла ўсім вядомая прыказка: *Ваўкоў баяцца – у лес не хадзіць*. Вось якое тлумачэнне дае ёй вядомы мовазнаўца, аўтар слоўніка прыказак І. Я. Лепешаў: *Ваўкоў (ваўка, воўка) баяцца – у лес не хадзіць. Калі баяцца цяжкасцей, небяспекі, то не варта і пачынаць што-небудзь⁴*.

Хто ваўкоў баіцца,
той ягнят патраціць, –
воўк таму прысніцца,
хто ваўкоў баіцца.

Як з ваўком пабіцца –
смеласці не хваціць;
хто ваўкоў баіцца,
той ягнят патраціць (89).

Сэнс гэтага трыялета ў тым, што калі чалавек баіцца нечага, то на яго жыццёвым шляху ўвесь час будуць з’яўляцца нейкія перашкоды і цяжкасці. Заўсёды патрэбна змагацца да канца і тады ўсё будзе вырашацца вельмі хутка і лёгка.

⁴ І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч, *Слоўнік беларускіх прыказак*, Мінск 2002, с. 81.

Адным з пачынальнікаў беларускага трыялету быў таксама паэт-“нашанівец” Алесь (Ануфры) Петрашкевіч. Пра гэтага аўтара вядома вельмі мала. Небагатая і яго літаратурная спадчына: да нас дайшлі толькі тры трыялеты ягонага аўтарства. Але і яны, несумненна, вартыя ўвагі.

Верш “Хацеў бы ветру быць я братам” напісаны чатырохстопным ямбам. Мае наступную рыфму: *абба ббаб*.

Хацеў бы ветру быць я братам,
 Гуляць, як ён, па свеце белым,
 Быць шустрым, дзікім, ўсюды сьмелым
 Хацеў бы ветру быць я братам⁵.

Алесь Петрашкевіч таксама не абмінуў філасофскую тэматыку. Лірычны герой верша дзеліцца з намі сваімі жаданнямі і марамі. Вобраз ветру звычайна сімвалізуе свабоду і незалежнасць, якое так прагне лірычны герой. Ён марыць “*быць шустрым, дзікім, ўсюды смелым*”, “*гудзец над борам застарэлым*”. У прыгнечаным краі цяжкае жыццё, а вецер можа *гуляць па свеце белым*:

Гудзец над борам застарэлым,
 Над краем песьні пець заклітым,
 Хацеў бы ветру быць я братам,
 Гуляць, як ён, па свеце белым⁶.

Закляты край – на гэты вобраз, зразумела, найперш звяртаецца ўвага. Аўтар выдатна ведаў, у якім стане знаходзіцца родны край і не мог маўчаць. Тым больш, што побач ёсць *белы свет* – вялікі, вольны, незалежны. Вобраз ветру выкарыстаны аўтарам недарэмна, бо менавіта праз яго лепш за ўсё можна перадаць імкненне да волі, свабоды, незалежнасці.

Трыялет “Калісь і я сасе быў брат” прымушае нас задумацца над тым, якое месца чалавек займае ў гэтым жыцці. Маналог лірычнага героя адлюстроўвае стан душы народа. Заўсёды на першым месцы ў беларускага селяніна была зямелька, якая яго карміла:

Калісь і я сасе быў брат,
 З ей часта ў полі дні праводзіў,
 Шукаў там долі – й ня знаходзіў,
 Калісь і я сасе быў брат.

⁵ А. Петрашкевіч, *Хацеў бы ветру быць я братам*, “Наша Ніва”, штотыднёвая газета, № 41, 1913, Факсімільнае выданне, Мінск 2009.

⁶ Тамсама.

Ды ўжо разстаўся: сьвет сазводзіў
 Цяпер успомніць толькі рад:
 Калісь і я сасе быў брат,
 З ей часта ў полі дні праводзіў⁷.

Лірычны герой *цяпер успомніць толькі рад* аб той цяжкай працы, якая засталася недзе далёка.

Наступны трыялет адрозны ад папярэдніх тым, што тут закрнута тэма мастака і мастацтва. Герой гаворыць пра “ахвяры” (свае творы), якія ён паклаў на “ахвярнік” (падрозумяваюцца творчасць, мастацтва). Мастак звяртаецца да тых, хто прыняў і палюбіў яго “песні”. Таму для іх яго “ахвяры” не дарэмныя.

І мой ахвярнік не астыў.
 Гарыць ешчэ агонь на ім
 І рвецца ў горку сіні дым...
 І мой ахвярнік не астыў,
 Магу сказаць во гэта ўсім,
 Хто мае песні палюбіў:
 І мой ахвярнік не астыў, –
 Гарыць ешчэ агонь на ім⁸.

Два апошнія трыялеты напісаны чатырохстопным ямбама. Маюць дзве рыфмы: *абба бааб*.

Трыялеты Гальяша Леўчыка і Алеся Петрашкевіча блізкія сваім пафасам, магчыма, таму, што пісаліся яны ў адзін час і аўтараў хвалілі прыкладна аднолькавыя праблемы. Прыведзеныя вершы Гальяша Леўчыка, як ужо адзначалася, у асноўным дыдактычнага зместу. Яго, відаць, цікавіла паэзія іншых народаў, таму ён і рабіў пераклады. Алеся Петрашкевіч быў у сваёй творчасці бліжэй да народных вытокаў. Паэт выкарыстаў форму трыялета, каб адлюстраваць тэму мастака і мастацтва.

Творчасць Гальяша Леўчыка, Алеся Петрашкевіча і іншых “нашаніўцаў” – гэта цікавая старонка айчыннай літаратуры, якая яшчэ доўгі час будзе прыцягваць увагу даследчыкаў.

⁷ “Наша Ніва”, № 48, 1913.

⁸ “Наша Ніва”, № 1, 1914.

STRESZCZENIE

TRIOLET W POEZJI GALIASZA LEWCZIKA
I ALESIA PIETRASZKIEWICZA

Trudno przecenić rolę gazety „Nasza Niwa” w procesie kształtowania się literatury białoruskiej czasów najnowszych. Oprócz przyszłych klasyków na stronach gazety swoje teksty publikowało wielu autorów, których twórczość zasługuje na szczególną uwagę. Galiasz Lewczik nie tylko sam pisał triolety lecz także tłumaczył je z innych języków. gatunek ten zajmował też istotne miejsce w twórczości Alesia Pietraszkiewicza. W artykule omówiono triolety w poezji Galiasza Lewczika i Alesia Pietraszkiewicza. Wskazano na dydaktyczny charakter utworów G. Lewczika i zbliżenie do narodowych źródeł trioletów A. Pietraszkiewicza

Słowa kluczowe: literatura białoruska, „Nasza Niva”, triolet, bohater liryczny, dydaktyzm, artysta i sztuka.

SUMMARY

THE TRIOLET IN GALYASH LYEVCHIK'S AND
ALES PYETRASHKYEVIK'S POETRY

The role of “Nasha Niva” newspaper in the development of Belarusian literature in modern time cannot be underestimated. In the newspaper texts of past and future authors are published. Galyash Lyevechik wrote triolets and translated them from other languages. The genre of triolet occupied an important place in Ales Pyetrashkyevich's poetry. The article discusses Galyash Lyevechik's and Ales Pyetrashkyevich's triolets. Didactic character of Lyevechik's poetry and national values of Pyetrashkyevich's triolets are emphasized.

Key words: Belarusian literature, “Nasha Niva”, triolet, lyrical hero, didacticism, artist and art.